

Spørsmålene som ikke ble stilt

Kommentar til
Globaliseringsmeldingen
St. meld. nr. 19 (2002-2003)

av

Fritz C. Holte

Fritz C. Holte:
Spørsmålene som ikke ble stilt.
Kommentar til Globaliseringsmeldingen
St. meld. nr. 19 (2002-2003)

Utgitt på forlaget Roskva, 2003

ISBN 82-996486-4-5

Trykk: NFK Digital, Oslo, 2003

Hftet kan kjøpes i alle bokhandlere.

Forord

Globaliseringen skaper fordeler og problemer. Noen av problemene er det umulig å bli kvitt så lenge vi – slik Regjeringen både antar og ønsker – skal ha minst like mye frihandel og fri flyt av kapital som i dag. Disse problemene skal jeg kalle ”uløselige”.

Min viktigste innvending mot stortingsmeldingen om globalisering, er at den unnlater å orientere om at globaliseringen bl. a. skaper problemer som er uløselige. Meldingens reaksjon på et uløselig problem er vanligvis enten å la være å nevne det, eller å si noe i likhet med at ”Regjeringen vil være en pådriver for å få løst dette problemet gjennom internasjonalt samarbeid ”.

Vi kan også feste oss ved at meldingen er kalt *En verden av muligheter- globaliseringens tidsalder og dens utfordringer*. I alle fall for meg indikerer bruken av ordet ”utfordringer” i stedet for ordet ”problemer” at alle alvorlige problemer globaliseringen skaper, kan vi bli kvitt bare vi setter nok inn på å bli kvitt dem.

Dette heftet er ment å være et supplement til globaliseringsmeldingen. Jeg drøfter hovedsakelig uløselige problemer. Målgruppen for heftet er alle som følger med i samfunnsdebatten. Heftet er likevel spesielt rettet til de stortingsrepresentantene som skal drøfte meldingen i Utenrikskomiteen og/eller under Stortingets behandling av den.

Den formen jeg bruker i dette heftet, er spesiell. Drøftingen er delt inn kapitler som til dels er uvanlig korte. Dette er gjort for at det skal bli mulig for stortingsrepresentanter og andre raskest mulig å kunne bli kjent med det jeg har å si om et eller noen få av de uløselige problemene.

Ønsket om å være kort har ført til at jeg i de kapitlene der jeg presenterer mitt ”budskap” ofte uttaler meg mer firkantet enn jeg ville ha gjort i en mer omfattende drøfting. Noen temaer utdypes i vedlegg.

Jeg vil takke Grethe Haldorsen, Hans Holte, Tone Holte, Unni Holte, Per Richard Johansen, Asmund Rygh, Rune Skarstein og John Vedde for nyttige kommentarer. Noen av disse har også ytet praktisk hjelp som har gjort det mulig å få heftet ferdig til årets globaliseringskonferanse .

Eventuelle feil og andre svakheter som fins i heftet , er jeg selvsagt ansvarlig for.

Fritz C. Holte

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Innholdsfortegnelse	5
<u>Del I Globaliseringsmeldingen</u>	7
Kapittel 1 Meldingen	7
Kapittel 2 Spørsmål som burde ha blitt drøftet eller burde ha blitt drøftet mer inngående i meldingen	10
<u>Del II Må verden være globalisert</u>	12
Kapittel 3 Kan globaliseringen reverseres	12
<u>Del III: Noen virkninger for industrilandene av globaliseringen</u>	14
Kapittel 4 Innledning til delene III, IV og V	14
Kapittel 5 Kappløpet mot bunnen	15
Kapittel 6 Arbeidsløsheten i industrisamfunnet: Nivå og konjunktursvingninger	21
Kapittel 7 Litt om forholdene i Norge	22
<u>Del IV Noen virkninger av globaliseringen for u-landene</u>	25
Kapittel 8 Innledning til drøftingene av u-landene	25
Kapittel 9 Påstanden om at markedsøkonomi i u-landene vil bidra sterkt til at u-landene kommer ut av fattigdommen	28
Kapittel 10 Typiske u-land vil ikke være tjent med å være med i en verdensomspennende markedsøkonomi	30
Kapittel 11 Virkningene av globaliseringen på industrilandenenes politikk overfor typiske u-land.	31

<u>Del V Kommer utviklingen til å bli økologisk bærekraftig hvis globaliseringen forsetter</u>	34
Kapittel 12 Innledning til drøftingene av bærekraftig utvikling	34
Kapittel 13 Økende produksjon	35
Kapittel 14 Bærekraftig utvikling	37
<u>Vedlegg</u>	41
Vedlegg 1 Kalle Moenes syn på kappløpet mot bunnen	41
Vedlegg 2 Likevektsledigheten	57
Vedlegg 3 Teorien om samme utvikling i alle land	65
Vedlegg 4 Mer om bærekraftig utvikling	69
Om forfatteren	73

Del I Globaliseringsmeldingen

Kapittel 1 Meldingen

Innledning

Stortingsmelding nr. 19 (2002-2003) En verden av muligheter – globaliseringens tidsalder og dens utfordringer er en melding som er utarbeidet i Utenriksdepartementet og godkjent av Regjeringen 28.mars 2003. Den vil bli drøftet i Stortinget høsten 2003.

Hva menes med globalisering i dette heftet.

I dette heftet skal jeg med *globalisering* mene det som med en mer presis språkbruk kalles ”økonomisk globalisering”¹. Den består i at

stadig mer av det som brukes i et land produseres i andre land, og at

stadig mer av den kapitalen som fins i et land eies av utlendinger, utenlandske foretak eller utenlandske institusjoner.

¹ Jfr. Også "Sentrale problemstillinger: Mål og politikk", s. 14 i Globaliseringsmeldingen.

En viktig forutsetning

Så langt jeg kan bedømme, bygger både Regjeringens beskrivelse av globaliseringen og Regjeringens forslag til globaliseringspolitikk på denne forutsetningen²:

Innslagene av frihandel og fri flyt av kapital over landegrensene kommer i hvert fall ikke til å være mindre enn de er i dag.

Regjeringens beskrivelse av globaliseringen

Dette er noen hovedpunkter i Regjeringens syn på globaliseringen³:

Globaliseringen kommer til å fortsette.

Globaliseringen har ført til og vil fortsatt føre til økt produksjon.

I u-landene fins mange som er meget fattige. Men fattigdommen kan avskaffes. Den produksjonsøkningen som følger med fortsatt globalisering vil nemlig gjøre det mulig å sørge for at stadig flere får del i de positive virkninger av globaliseringen.

Globaliseringen skaper hardere konkurranse mellom landene. Det fører til at et land vil få store problemer hvis dets konkurransevne blir for dårlig.

² Bedømmelsen bygger bl. a. på avsnittet "Sentrale problemstillinger: Mål og politikk", s. 14 i Globaliseringsmeldingen.

³ Se bl.a. avsnittet "Verdiskaping, fattidomsbekjempelse og bærekraft", s. 9-11 i kapittel 1 i meldingen.

Regjeringens globaliseringspolitikk

Dette er hovedpunktene i Regjeringens politikk for å møte de utfordringene globaliseringen skaper⁴:

Sterkere internasjonalt samarbeid er nødvendig hvis en skal klare å avskaffe global fattigdom og få en bærekraftig forvaltning av miljø og resurser . . Dette samarbeidet bør Norge delta i.

Norske bedrifter må gis konkurransedyktige rammebetingelser.

For at Norge på sikt skal kunne hevde seg i konkurransen med andre land må vi utvikle utdannings- og forskningsmiljøer i verdensklasse.

⁴ Se bl.a. avsnittene "Globale fellesgoder og behovet for styrket globalt samarbeid" (s. 11-12), "Sentrale problemstillinger: Mål og politikk" (s.14-17) og avsnitt 5.2 "Kunnskap, innovasjon og verdiskaping" (s. 68) i meldingen.

Kapittel 2 Spørsmål som burde ha blitt drøftet eller burde ha blitt drøftet mer inngående i meldingen

Vi kan spørre

Kan vi gjøre verden mindre globalisert enn den er nå?

I Kapittel 3 vil det bli gjort rede for at vi kan gjøre det ved sørge for at innslagene av frihandel og fri flyt av kapital blir mindre enn de er nå.

Få, om noen, er uenige i at en del av virkningene av globaliseringen er negative. Fordi det er mulig å gjøre verden mindre globalisert, er det derfor rimelig å spørre:

Fins det minst ett ”alternativ til globalisering” som mange vil synes er bedre enn globalisering?

De spørsmålene det er pekt på her, skal jeg kalle ”de to spørsmålene.”

I Globaliseringsmeldingen drøftes ikke de to spørsmålene. Som nevnt i Kapittel 1 nøyer Regjeringen seg med å drøfte muligheter og problemer i en framtid den der globaliseringen fortsetter og innslagene av frihandel og fri flyt av kapital er minst like store som nå. (Regjeringen bruker ikke ordet ”problemer”. Alle problemer kalles ”utfordringer”.)

Jeg synes de to spørsmålene er viktige, og at de derfor burde ha vært drøftet i en utredning som har som formål å gi stortingsrepresentantene et godt grunnlag for å ta stilling til hvilken globaliseringspolitikk Norge bør føre.

Som alt nevnt svarer jeg i Kapittel 3 på spørsmålet om verden kan gjøres mindre globalisert. Alternativer til globalisering

drøftes ikke i dette heftet, men drøftes inngående i boka ”En annen verden er mulig – Et alternativ til internasjonal markedsliberalisme” (Holte forlag 2002.) .

Fordi dette heftet først og fremst er en samling kommentarer til Globaliseringsmeldingen, skal jeg i det følgende i det meste av dette heftet akseptere Regjeringens forutsetninger om at globaliseringen kommer til å fortsette, og at innslagene av frihandel og fri flyt av kapital kommer til å være minst like store som nå. Også med dette utgangspunktet har jeg en viktig innvending. Følgende spørsmål burde ha blitt drøftet i større grad enn det er blitt drøftet:

Fins det forhold som trekker i retning av at verken

Norge,

i hvert fall de fleste andre industriland, og

i hvert fall de fleste u-land

vil være tjent med at globaliseringen fortsetter.

For å buke det språket som anvendes i meldingen: Det sies for lite om de utfordringene globaliseringen skaper.

Del II Må verden være globalisert

Kapittel 3 Kan globaliseringen reverseres

Globaliseringen av vareproduksjonen

Med *globalisering av produksjonen* menes at stadig mer av det som brukes i et land blir produsert i andre land.

I det meste av det forrige århundre tok transport av varer betydelig lengre tid og var mer kostbar enn i dag. Dette virket som en bremse på handel over lange distanser, og følgelig på internasjonal handel. Bremsen kan kalles *teknologiskapt*.

Toll og importrestriksjoner bidro på andre måter til å bremse den internasjonale handelen. Disse tiltakene var *politisk skapte* bremses på handel.

Det er neppe verken mulig eller ønskelig å stanse arbeidet med å gjøre transportteknikken mer effektiv. Noen trekker av dette den slutningen at det derfor vil være umulig å stanse eller reversere globaliseringen av varehandelen. Dette er ikke riktig. Landene kan nemlig gjøre de politisk skapte bremsene så kraftige som de ønsker. Hvis de f.eks. ønsker å ha et sett av bremses som er like sterkt som det de hadde i 1960-årene, kan de sørge for det. Men i så fall må de politisk skapte bremsene være kraftigere enn den gang, fordi de teknologiske bremsene er blitt svakere.

Andre former for økonomisk globalisering

Globalisering av tjenesteproduksjon og globalisering av kapital er andre former for økonomisk globalisering. Også disse

formene for globalisering kan reverseres ved hjelp av politisk skapte bremsar.

Del III: Noen virkninger for industrielandene av globaliseringen

Kapittel 4 Innledning til delene III, IV og V

I alle tre delene forutsettes at:

Det kommer til å være minst like store innslag som nå av frihandel og fri flyt av kapital.

Produksjonen kommer til å øke. Dette vil bl.a. skyldes innslagene av av frihandel og fri flyt av kapital.

I delene III og IV drøftes ikke virkningene av globaliseringen på mulighetene for at utviklingen skal bli økologisk bærekraftig. Dette drøftes i del V.

Kapittel 5 Kappløpet mot bunnen

Schrøders plan

La oss se på hva som hendte i Tyskland våren 2003.

Tyskland hadde i mars 2003 den høyeste arbeidsløsheten på fem år med 4,7 millioner arbeidstakere uten jobb – nærmere 12 prosent.

15. mars holdt den tyske forbundskansleren Gerhard Schröder en tale i Forbundsdagen der han la fram en plan for hva han vil gjøre for å redusere arbeidsløsheten. Dette er noen hovedpunkter i planen:

I framtiden skal arbeidsløshetsstrygd bare betales de første 12 månedene uten jobb – 18 måneder for folk over 55 år – mot opptil 32 måneder hittil. Når de nye fristene er utløpt venter en beskjedne sosialtrygd. Det skal også bli vanskeligere å avvise jobber som ”ikke passende”. Dessuten vil regjeringen gjøre oppsigelsesvernet mykere for å ta hensyn til følgende: Jo lettere det er å si opp en arbeidstaker desto lettere er det også å gå til ansettelse av nye folk. Fleksibiliteten øker. Det samme skjer når det blir lettere og enklere å fravike brede tariffavtaler.

I tillegg kommer flere egenandeler og færre monopolordninger i helsesektoren, litt lavere trekk for syketrygd og en forsiktig justering av pensjonsordningene. ”Enten moderniserer vi oss selv eller vi vil bli modernisert av markedets ubønhørlige krefter” sa kansleren. Hans sosialdemokratiske gruppe i Forbundsdagen satt taus, for det store flertall av dem er fagorganiserte som har brukt sine liv til å utbygge de ordninger som nå blir barbert. (Kilde: Bl.a. Aftenposten

for 17/3 2003). Schrøders forslag ble møtt med så sterk kritikk fra en rekke partifeller at det ble snakket om et opprør mot han. Mange på venstresiden i SPD (det sosialdemokratiske partiet) mente at forslagene vil avskaffe SPDs sosialpolitiske grunnlag og dermed partiets eksistensberettigelse.

På et ekstraordinært landsmøte i SPD 1. juni satte Schröder inn sin stilling på å få vedtatt forslagene, og de ble vedtatt.

Hvorfor?

Situasjonen er absurd. Aldri har produktiviteten vært høyere i Tyskland enn nå. Det burde gi økonomisk grunnlag for at det tyske samfunnet skulle kunne være bedre enn noensinne. Likevel foreslår Schröder tiltak som fører til skjevere inntektsfordeling, dårligere oppsigelsesvern og avvikling av en rekke velferdstiltak. Hvorfor?

Det aller meste av Tysklands utenrikshandel er handel med andre industriland, og mellom industrilandene er det langt på vei frihandel og fri flyt av kapital. Derfor er det viktig for Tyskland å ha en tilfredsstillende konkurranseevne overfor andre industriland. Hvis den konkurranseevnen - slik det er nå - er dårlig, vil nemlig Tyskland få en ”urimelig stor” andel av samlet arbeidsløshet i industrilandene. Schröder så det derfor som nødvendig å prøve å forbedre Tysklands konkurranseevne overfor andre industriland. Med de reglene som gjelder nå for handel og kapitaloverføringer har han med ett unntak små muligheter for å forbedre den ved hjelp av andre virkemidler enn de han nevnte i talen.

Unntaket er støtte til forskning og undervisning for å få raskere overgang til ny produksjonsteknikk, og dermed raskere økning i produktiviteten. Men det vil ta noe tid før en kan oppnå de tiltenkte resultatene av slike tiltak, og Schröder følte nok at han trenger resultater fort.

Kappløpet

Hvis Schrøders bruk av sin medisin mot arbeidsløshet fører til at Tysklands konkurranseevne overfor andre industriland forbedres, betyr det at andre industrilands konkurranseevne overfor Tyskland svekkes. Svekkelsen vil antakelig skape problemer for dem. Dette kan føre til at vi får en utvikling av denne typen:

For å styrke innenlandske bedrifers konkurranseevne prøver det enkelte lands myndigheter å gi innenlandske bedrifter bedre rammebetingelser enn utenlandske. Det blir en konkurranse mellom landene om hvilke land som har de mest bedriftsvennlige rammevilkårene, dvs. det mest fleksible arbeidslivet, den mest bedriftsvennlige infrastrukturen, osv. Konkurransen får bl.a. disse virkningene:

Stadig dårligere oppsigelsesvern.

Tiltak for å henge med i konkurransen om bedriftsvennlig infrastruktur, fører med seg kostnader. Det gjør det enda vanskeligere for myndighetene å finansiere ønskelige tiltak. Med andre ord, det som er blitt kalt "den offentlige fattigdommen" øker. Økningen bidrar til at velferdsstaten forvitrer.

Det blir stadig mindre spillerom for hva myndighetene og fagforeningene kan gjøre bortsett fra å prøve å sørge for at innenlandske bedrifter får minst like gode rammebetingelser som sine utenlandske konkurrenter. Dette fører til en følelse av politisk maktesløshet i store deler av befolkningen, og svekker derfor demokratiet.

Konkurransen mellom landene om hvilke land som har de mest bedriftsvennlige rammevilkårene blir av noen kalt *kappløpet mot bunnen*. At ordene "mot bunnen" blir brukt,

skyldes, som pekt på foran, at kampen om konkurranseevnen fører til at forholdene på flere måter blir verre.

En viktig forskjell

Med *et lands økonomiske samkvem med utlandet* menes her ”landets utenrikshandel og kapitaloverføringene mellom dette landet og andre land”.

Dette er noen av bremsene på utenrikshandelen og kapitaloverføringene mellom landene:

Toll, importrestriksjoner eller andre former for bremsesom er skapt gjennom politiske beslutninger

Kostnadene ved å transportere varer

Mangelfulle kunnskaper om forholdene i andre land. Hvis en bedriftsleder vet lite eller ingenting om salgsmulighetene i andre land, og mulighetene for å oppnå lønnsomme kapitalplasseringer i andre land, vil han finne det tryggest å holde seg til sitt eget.

NB! Det fins eksempler på at det gir lite utbytte å diskutere virkningene av at et lands økonomi blir åpnere. Grunnen er følgende: Noen mener med uttrykket "blir åpnere" at landets handel med andre land blir større. Andre mener med dette uttrykket at bremsene på handelen og flyten av kapital svekkes.

Det er derfor viktig å skille mellom disse to måtene "blir åpnere" blir brukt på.

Mitt syn på årsakene til kappløpet mot bunnen

Det som skjedde i Tyskland våren 2003 kan danne bakgrunnen for denne teorien:

Eldrebølgen og velferdsordningene

Om noen år kommer det til å være mange flere eldre enn nå. Det trekker i retning av at vi ikke kan klare å opprettholde alle velferdsordninger vi har i dag. På den andre siden er det grunn til å tro at produksjonen per sysselsatt kommer til å øke. Dette trekker i retning av at vi kan klare å opprettholde dem hvis det er sterk politisk vilje til å gjøre dette. Men det er et åpent spørsmål hvor sterk denne viljen kommer til å være. Det er derfor langt fra usannsynlig at en del velferdsordninger kommer til å bli svekket selv om det økonomiske systemet endres slik at vi ikke lenger får noe kappløp mot bunnen.

Men dersom vi beholder et økonomisk system som opprettholder ”kappløpet”, er det neppe tvil om at svekkelsene vil bli kraftigere enn de vil bli om systemet endres slik at vi blir kvitt kappløpet.

Kappløpet mot bunnen skyldes ført og fremst at:

Bremsene på handel og kapitaloverføringer er svake. Det fører til at det blir viktig å unngå dårlig konkurransevne.

Internasjonale regler som gjelder for bremsene, hindrer et land i å ta i bruk mange av de virkemidlene som tidligere kunne brukes til å bekjempe problemer som skyldtes dårlig konkurransevne.

Flere har spurt meg:

Hvorfor retter du søkelyset mot Tyskland?

Er det bare Tyskland som sliter med dårlig konkurransevne?

Jeg har svart slik:

Akkurat nå er det Tyskland som prøver å forbedre konkurransevnen på en måte som kan beskrives ved å si at Tyskland tar et langt skritt mot bunnen. I andre perioder har det vært andre land som har gjort det.

Her er et eksempel:

I første halvpart av 1980-årene var Storbritannias konkurransevne meget dårlig. Den daværende statsministeren, Margaret Thatcher, sørget for at landet tok et langt skritt mot bunnen. Hun gjorde det ved å få gjennomført tiltak som i høy grad både forbedret konkurransevnen og forverret forholdene for de svakest stilte i samfunnet.

Kapittel 6 Arbeidsløsheten i industri-samfunnet: Nivå og konjunktursvingninger

Den økonomiske kontakten mellom industrilandene er så sterk at det i noen sammenhenger er formålstjenlig å betrakte disse landene som ett samfunn. Jeg skal gjøre det her, og skal kalle dette samfunnet *Industrisamfunnet*.

Vi kan se det slik: Antall arbeidsløse i Industrisamfunnet på et bestemt tidspunkt er et resultat av at det både fins et nivå for denne arbeidsløsheten og avvik fra nivået som skyldes konjunktursvingninger. Nivået kan endres over tid, men dette skjer vanligvis forholdsvis sakte.

Nivået er for tiden på flere titalls millioner⁵. Det er lite sannsynlig at det kommer til å bli betydelig lavere i overskuelig framtid. Da er det mer sannsynlig at det kommer til å øke. (Disse påstandene begrunnes i Vedlegg 2.)

Vekslingen mellom gode og dårlige konjunkturer skaper tilpasningsproblemer, bl.a. fordi overgang fra gode til dårlige konjunkturer fører til at mange mister jobbene sine.

Så lenge bremsene på handelen og flyten av kapital er minst like svake som nå, må vi regne med at det fortsatt kommer til å være en veksling mellom gode og dårlige konjunkturer. Det er grunn til å regne med at de problemene dette skaper i hvert fall ikke kommer til å være mindre enn nå. (Mer om dette på s. 86-101 "En annen framtid er mulig"- Holte 2002)

⁵ I 2002 var det i OECD-landene 35,8 millioner ledige, dvs 6,9 %. (Kilde: OECD Economic Outlook No 23, June 2003.)

Kapittel 7 Litt om forholdene i Norge

Schrøder Light

Frihandel spiller en dominerende rolle i organiseringen av Norges kontakt med andre land. Frihandelen fører til at vi handler mye med andre land. Den store utenrikshandelen vår gjør det svært viktig for oss å prøve å sørge for at konkurranseevnen blir "god nok".

Nødvendighetene av å prøve å sørge for god nok konkurranseevne fører til at Norge blir tvunget med i kappløpet mot bunden De virkemidlene vi bruker i det kappløpet svekker velferdsstaten..

Jeg kaller dette problemet som er skissert foran "Schrøder Light. "Schrøder" brukes i navnet fordi problemet langt på vei er det samme som det problemet Tysklands forbundskansler Schrøder står overfor. (Mer om Schrøders problem i Kapittel 5.) .

"Light" brukes i navnet fordi problemet bl.a. av følgende grunner er mindre i Norge enn i Tyskland:

Det er mye mindre arbeidsløshet i Norge enn i Tyskland.

Oljeinntektene har gjort Den norske stat rik, mens Den tyske stat har stor gjeld.

Gjenforeningen med Øst-Tyskland skaper økonomiske problemer for Tyskland.

Arbeidsløsheten i Norge: Nivå og konjunktursvingninger

I likhet med hva vi kan gjøre med arbeidsløsheten i Industrisamfunnet kan arbeidsløsheten i Norge deles i et nivå og konjunktursvingninger rundt dette nivået.

Nivået

Nivået ser i dag ut til å være ca. 100 000. For at det skal kunne bli lavere, må enten nivået for arbeidsløsheten i Industrilandene bli lavere, eller Norges andel av denne arbeidsløsheten bli lavere.

I Kapittel 6 og Vedlegg 2 er det gjort rede for at nivået for arbeidsløsheten i Industrisamfunnet antakelig ikke kommer til å bli lavere, og at det er mest sannsynlig at det vil bli høyere. Hva som vil skje med Norges andel av denne arbeidsløsheten avhenger av vår innsats i kappløpet mot bunnen. På tynt grunnlag gjetter jeg på følgende:

Vi kommer verken til å være blant vinnerne eller blant taperne, i dette kappløpet, men være et sted mellom disse to mulighetene. Vi kommer ikke til å være blant vinnerne for det vil være sterk politisk motstand mot å avvikle velferdstiltak i den farten dette vil kreve. Vi vil heller ikke være blant taperne, fordi det vil være en sterk politisk vilje til å gi norske bedrifter like gode rammevilkår som deres utenlandske konkurrenter. Jeg konkluderer derfor slik:

Det er usannsynlig at nivået for arbeidsløsheten i Norge kommer til å bli betydelig lavere i overskuelig framtid.

Det er mest sannsynlig at det kommer til å øke.

Konjunktursvingningene

Norge er i dag sterkt knyttet til andre industriland. Derfor kommer arbeidsløsheten i Norge i betydelig grad å bli påvirket av konjunktursvingningene i Industrisamfunnet, med de negative virkningene det vil ha for oss.

Velferdsordningene

Fordi Norge må delta i kappløpet mot bunnen, kommer vi fra tid til annen til å svekke eller avvikle noen av de velferdsordningene vi har i dag.

Del IV Noen virkninger av globaliseringen for u-landene

Kapittel 8 Innledning til drøftingene av u-landene

I 1960 var Sør-Korea og Ghana meget fattige. BNP (bruttonasjonalproduktet) var den gang omtrent det samme i disse to landene. I 1991 var Ghana fortsatt svært fattig. I Sør-Korea var derimot BNP per innbygger det året 11 ganger høyere enn i Ghana⁶, og bare 25-30 % lavere enn i Hellas og Portugal. (Sør-Korea hadde nemlig "lettet" i den forstand Rostow brukte dette ordet⁷.)

Når Sør-Korea hadde klart (å lette) dette, skyldtes det bl.a. følgende:

Sør-Korea hadde hatt regjeringer som var sterke nok til å kunne påvirke den innenlandske økonomiske utviklingen.

Sør-Korea har lenge hatt en kultur der boklig lærdom har høy prestisje i store deler av befolkningen. Dels av den grunn og dels fordi myndighetene har lagt stor vekt på å forbedre skolevesenet, er utdanningsnivået i Sør-Korea i dag meget høyt.

⁶ Kilde: Verdensbanken, World Indicators Database

⁷ I Vedlegg 3 i dette heftet står det litt om Rostow og hans bruk av ordet "lette".

Myndighetene har lagt stor vekt på å skape gode vilkår for eksportindustrien. Bl. a. av den grunn og fordi utdanningsnivået ligger høyt og lønnsnivået lavt, har eksportindustrien vært meget konkurransedyktig de senere årene.

Også Saudi-Arabia har i dag høyt BNP per innbygger. Her er forklaringen at dette landet har store inntekter av eksport av olje.

Sør-Korea og Saudi-Arabia er eksempler på at vi må være forsiktige med bruk av generelle beskrivelser av forholdene i u-land og deres utviklingsmuligheter.

Sør-Korea og Saudi-Arabia er også eksempler på at land vi kaller u-land, kan komme ut av fattigdommen under det nåværende økonomiske systemet. Dette må imidlertid ikke få oss til å glemme at storparten av verdens befolkning bor i u-land som mangler de kulturelle og politiske forutsetninger som har vært så viktige i Sør-Korea; og har heller ikke store mengder naturressurser industrilandene har bruk for, slik Saudi-Arabia har. Disse landene, som i overskuelig framtid er avskåret fra å kopiere enten Sør-Korea eller Saudi-Arabia, skal jeg kalle *typiske u-land*. (Jeg er selvsagt klar over at det kan være store forskjeller mellom to land som begge er det jeg kaller typiske u-land.)

Det er de typiske u-landene jeg skal beskjeftige meg med i det følgende.

Det fins en rekke forhold som har å gjøre med de typiske u-landene, som kunne ha vært drøftet i dette heftet. Blant dem er "u-hjelp" og "sletting av gjeld". Jeg skal imidlertid la disse og en rekke andre forhold ligge, og i stedet nøye meg med å drøfte to forhold.

Det ene av dem er virkningene av markedsøkonomi på u-landenes muligheter.

I globaliseringsmeldingen hevdes det at markedsøkonomi er nødvendig for at u-landene skal kunne klare å komme ut av fattigdommen. Meldingens begrunnelse for å hevde dette drøftes i Kapittel 9.

I Kapittel 10 argumenterer jeg for at typiske u-land ikke vil være tjent med å være med i en verdensomspennende internasjonal markedsøkonomi.

Det andre forholdet jeg skal drøfte er industrilandenenes politikk overfor u-landene. Den drøfter jeg i Kapittel 11.

Kapittel 9 Påstanden om at markedsøkonomi i u-landene vil bidra sterkt til at u-landene kommer ut av fattigdommen

På s. 10 i Globaliseringsmeldingen står følgende:

”Bistanden fra rike til fattige land er et viktig virkemiddel, men kan ikke være mer enn et supplement til landenes egen virksomhet. Utviklingslandene har selv et hovedansvar for å legge forholdene til rette for egen utvikling gjennom en fungerende rettsstat, markedsøkonomi og demokrati.” (Min understrekning)

Siden Regjeringen har godkjent Globaliseringsmeldingen må dette også være Regjeringens oppfatning.

Bare en av de tingene Regjeringen mener at u-landene må gjøre for at utviklingen skal bli tilfredsstillende, er direkte knyttet til hvordan den økonomiske virksomheten er organisert og/eller hvilken økonomisk politikk som føres. Dette er at u-landene må ha markedsøkonomi. Jeg tolker dette slik: Regjeringen mener at markedsøkonomi vil bidra sterkt til at u-landene kan komme ut av fattigdommen.

Hovedbegrunnelsen for å mene dette er, så langt jeg kan bedømme⁸, noe i likhet med følgende:

Store doser av frihandel og fri flyt av kapital bidro sterkt til at en langt på vei har klart å blitt kvitt fattigdommen i industrilandene. Dette er en overbevisende indikasjon på at store doser av markedsøkonomi både i det enkelte

⁸ Bedømmelsen bygger på følgende avsnitt i Globaliseringsmeldingen: ”*Fra framskrittets århundre til mulighetenes århundre* (s. 7-9) og *Globaliseringen i historisk perspektiv* (s. 18-21).

u-land og i u-landenes økonomiske samkvem med industrilandene vil bidra sterkt til at u-landene vil kunne komme ut av fattigdommen.

Det kan argumenteres for at denne begrunnelsen ikke holder.
(Mer om det i Vedlegg 3.)

Kapittel 10 Typiske u-land vil ikke være tjent med å være med i en verdensomspennende markedsøkonomi

Sett at et land har fått tillatelse av WTO til å bruke mer toll og/eller strengere importrestriksjoner enn WTO-avtalene normalt tillater. I så fall sier vi at landet gis *positiv særbehandling*.

La oss i første omgang drøfte en framtid der alle land er blitt med i WTO, der dosene av frihandel og fri flyt av kapital er minst like store som nå, og der ingen land gis positiv særbehandling. I en slik framtid vil det fortsatt være hard kamp om konkurranseevnen.

I den kampen vil noen land tape. Taperne vil få enda mer arbeidsledighet enn andre land, og de vil i enda større grad enn andre land bli tvunget til å føre en økonomisk politikk der det er lite rom for tiltak for de svakeste i samfunnet.

Vi må regne med at i hvert fall de aller fleste typiske u-land vil bli tapere. De mangler nemlig de fleste av de forutsetningene som skal til for å bli vinnere. Deres eneste "fortrinn" i konkurransen er at lønningene er mye lavere enn de er i industrilandene. Men for mange u-land vil ikke dette "fortrinnet" være nok for å unngå å bli tapere, og i alle fall vil det være sterke motforestillinger både i industrilandene og i u-landene selv mot å bevare dette i lang tid framover.

Konklusjonene foran må modifiseres hvis typiske u-land kommer til å bli gitt svært mye positiv særbehandling. Men sjansene for at det skal skje er små. (Mer om dette i Kapittel 11.)

Kapittel 11 Virkningene av globaliseringen på industrilandenes politikk overfor typiske u-land.

Også i dette kapitlet forutsetter jeg at den økonomiske globaliseringen kommer til å fortsette.

I Kapittel 5 ble det argumentert for at globaliseringen skaper et ”kappløp mot bunnen” som fører til følgende forhold i industrilandene:

Det blir stadig mindre handlingsrom for hva myndighetene og fagforeningene kan gjøre bortsett fra å prøve å sørge for at innenlandske bedrifter får minst like gode rammebetingelser som sine utenlandske konkurrenter.

Fordi handlingsrommet til myndighetene i et industriland er lite, vil mange nasjonale problemer i disse landene bli håndtert på en utilfredsstillende måte. Det vil gi politiske partier som er i opposisjon gode muligheter for å angripe den sittende regjering. Ofte vil derfor en regjering bruke det lille handlingsrommet den har, først og fremst til å prøve å overleve neste valg.

Under slike forhold vil en regjering i et industriland sjelden tillate seg den ”luksus” å la sin politikk bli særlig mye preget av hvordan den påvirker u-landene. Industrilandenes politikk overfor u-landene blir derfor det en kan kalle nasjonalegoistisk. Denne nasjonalegoismen vil føre til at de fleste typiske u-landene ikke vil bli gitt positiv særbehandling, eller i hvert fall ikke en positiv særbehandling som monner. Det innebærer at det vil bli vanskelig eller umulig for u-landene å håndtere sine problemer (Jf. Kapittel 10) Jeg konkluderer derfor slik:

Fortsatt globalisering vil gjøre det vanskelig eller umulig å vinne kampen mot fattigdommen i u-landene.

Sett nå at vi unngår det kappløpet mot bunnen som globaliseringen skaper. Hvordan vil dette påvirke industrilandenes politikk overfor u-landene?

En av virkningene vil antakelig være at det blir lettere å få gjennomslag for at vi som bor i industrilandene av humanistiske grunner bør være opptatte av det som skjer i u-landene.

En annen konsekvens er at det blir lettere for myndighetene å ta hensyn til langsiktige virkninger av hva de gjør. Kanskje kommer noen av dem i hvert fall noen ganger til å tenke slik:

Våre interesser er av flere grunner best tjent med å unngå en verden der u-landene fremdeles har store problemer av den typen de har i dag.

Hvis vi ikke unngår en slik verden vil det være grobunn i u-landene for organisasjoner som hater industrilandene, og som kommer til å ta ut hatet i form av terrorhandlinger.

Det er også sannsynlig at miljøhensyn vil bli lavt prioritert i u-landene, og at dette vil føre til at den globale utviklingen ikke blir bærbar.

I en verden der u-landene har store problemer, vil det være fare for krig mellom u-land. Dette kan bli meget alvorlig også for oss bl.a. fordi noen u-land allerede har atombomber, og flere antakelig kommer til å få slike bomber i nær framtid.

Det er derfor i vår interesse å føre en politikk som øker sjansene for forbedringer i u-landene.

Det som er pekt på her, betyr ikke at ved å føre en u-landsvennlig politikk kan industrilandene avskaffe fattigdommen i u-landene. Om fattigdommen kommer til å bli avskaffet eller ikke, avhenger først og fremst av hva som kommer til å skje i u-landene. Men en u-landsvennlig politikk kan øke sjansene for at den blir avskaffet.

Del V Kommer utviklingen til å bli økologisk bærekraftig hvis globaliseringen forsetter

Kapittel 12 Innledning til drøftingene av bærekraftig utvikling

Det er et overordnet mål for Regjeringen at utviklingen skal være bærekraftig.

I kapittel 13 pekes det først på at det også er et mål for Regjeringen at produksjonen skal øke både i industriland og u-land. Deretter argumenteres det for at produksjonen kommer til å øke hvis det fortsatt kommer til å være store doser av frihandel og fri flyt av kapital i verdensøkonomien.

Sett at produksjonen stadig vokser, og at det fortsatt kommer til å være store doser av frihandel og fri flyt av kapital i verdensøkonomien. I Kapittel 14 argumenteres det for at i så fall vil utviklingen ikke være bærekraftig.

Kapittel 13 Økende produksjon

Sett at det fortsatt kommer til å være store doser av frihandel og fri flyt av kapital i verdensøkonomien. I så fall er det all grunn til å tro at produksjonen kommer til å øke. Erfaringene viser riktignok at vi kan få år der det produseres mindre enn i det foregående året. Men erfaringene tyder også på at konkurransen mellom bedriftene fører til at det stadig utvikles mer effektiv teknikk, og at dette fører til at i en hver litt lengre periode øker produksjonen.

Et av Regjeringens mål er å bidra til at produksjonen øker raskt. På s. 9 i Globaliseringsmeldingen står nemlig følgende:

”En forutsetning for å være i stand til å kunne dekke menneskenes grunnleggende behov er at verdier skapes. Det må derfor være en sentral målsetting å utnytte de mulighetene globaliseringen gir for økt verdiskaping, nasjonalt og globalt.”

Det er neppe tvil om at det her med ”økt verdiskaping” menes ”økt produksjon”. Det er også grunn til å tro at Regjeringen mener at BNP (bruttonasjonalproduktet) er et akseptabelt mål for hvor mye det produseres i et land.

Sitatet viser at Regjeringen ønsker at produksjonen skal øke både i industrilandene og i u-landene.

Det er antakelig minst to grunner til at Regjeringen ønsker at produksjonen skal øke i industrilandene. Den ene er den som er nevnt i sitatet, nemlig at produksjon dekker behov. Høyere produksjon betyr at flere behov kan dekkes.

Dette er den andre grunnen:

Erfaringene viser at dersom BNP øker sakte, for eksempel med 1 prosent per år eller mindre, øker arbeidsløsheten. Det skyldes

at utvikling av teknikk vil føre til at produksjonen per sysselsatt stadig vil øke i industrilandene. Følgelig må også produksjonen øke hvis vi skal unngå at et det blir stadig færre arbeidsplasser, og derfor også stadig høyere arbeidsløshet.

Det er bare hvis produksjonen øker i de typiske u-landene at de kan komme ut av fattigdommen. Derfor ønsker Regjeringen at produksjonen også skal øke der.

Kapittel 14 Bærekraftig utvikling

Produksjon, forurensninger og bærekraftig utvikling

Produksjon av varer og tjenester er den viktigste årsaken til forurensninger. Hvor mye det alt i alt forurenses i verden,, avhenger derfor i høy grad av **hvor mye** det produseres, av **hva** som produseres, og av **hvordan** det produseres.

Forurensninger kan føre til at utviklingen ikke blir bærekraftig. Med en gitt størrelse på **hvor mye** det forurenses, må derfor **hva** som forurenses og **hvordan** det forurenses tilfredsstillende bestemte krav for at forurensningene ikke skal bli ”for store”, dvs. for at de ikke skal bli så store at utviklingen ikke kan bli bærekraftig.

Økning i **hvor mye** trekker i retning av mer forurensning. En økning i **hvor mye** vil derfor føre til at kravene til **hva** og **hvordan** endres slik at de endringene trekker i retning av mindre forurensning. Hvis vi skal unngå at forurensningene blir for store, vil derfor de stadige økningene i **hvor mye** det produseres, føre til stadig strengere krav til **hva** og **hvordan**.

Om det kommer til å bli stilt stramme nok krav til **hva** og **hvordan**, avhenger av hva henholdsvis forbrukerne, produsentene og myndighetene vil gjøre.

Forbrukerne

Det vil være en del forbrukere som av miljøhensyn vil la være å kjøpe visse produkter og som også lar sine kjøp påvirkes av hva de vet om hvilke produksjonsmetoder de ulike produsentene bruker. Men det er antakelig et mindretall som gjør dette, og et meget lite mindretall som gjør dette hele tiden.

Produsentene

Bl.a. som følge av den harde konkurransen mellom produsentene vil antakelig de fleste av dem bare ta hensyn til hva de tjener mest på når de velger produksjonsmetoder. Det vil nok være noen som velger å bruke miljøvennlige metoder, sannsynligvis som oftest fordi de vet at dette kan føre til at de kan øke salget til miljøvennlige forbrukere. Men dette vil antakelig være et mindretall.

Myndighetene

Drøftingen foran gir sterke indikasjoner på at hvis myndighetene forholder seg passive, kommer vi ikke til å få tilfredsstilt de kravene til **hva** og **hvordan** som vi må få tilfredsstilt for å unngå for store forurensninger. Følgelig er det myndighetene vi må sette vår lit til hvis vi ønsker en bærekraftig utvikling.

På s. 15 i Globaliseringsmeldingen står dette:

”Regjeringen har som mål at det skal være attraktivt og lønnsomt å drive næringsvirksomhet i Norge. Det krever - - - konkurransedyktige rammebetingelser for næringslivet, - - -”

Kommer norske myndigheter til å være et foregangsland i miljøpolitikken ved at de ofte gjør følgende: De stiller miljøkrav til konkurranseutsatte norske bedrifter som de ikke har stilt tidligere, og som utenlandske myndigheter ikke stiller til sine bedrifter?

Sitatet foran viser at de ikke kommer til å gjøre det. Å tilfredsstille miljøkrav vil nemlig vanligvis føre til økte produksjonskostnader, og derfor forverre rammebetingelsene for bedriftenes virksomhet. Det ønsker ikke Regjeringen å gjøre uten at det skjer en tilsvarende forverring av

rammebetingelsene til de utenlandske bedriftene de norske konkurrerer med.

Det er sterk grunn til å anta at andre lands myndigheter heller ikke tar sikte på å være foregangsland av den typen som drøftes her.

Dette trekker sterkt i retning av at skal vi kunne få miljøkrav som er sterkere enn de nåværende, må det først og fremst skje gjennom internasjonale avtaler der en rekke land blir enige om at de skal innføre visse nye miljøkrav samtidig.

Flere forhold bidrar til at det er lite sannsynlig at denne framgangsmåten vil føre til sterke nok begrensninger på forurensningene.

Landene har ulike syn på hvordan avtalene bør være. Hvis et eller flere innflytelsesrike land ønsker å gå forsiktig fram, vil deres syn vanligvis prege de avtalene en kommer fram til.

Dessuten er forholdene i verdensøkonomien slik at en må regne med at noen land kommer til å bryte avtalene.

Her er et konkret eksempel som illustrerer det som er pekt på foran. Forhandlinger i Kyoto i 1993 førte til en avtale om begrensning av utslipp av klimagasser. De fleste eksperter mente den gang og mener fortsatt at avtalen var for svak til at den ville bringe disse utslippene ned på et akseptabelt nivå. Men ikke en gang de begrensningene som beskrives i avtalen, kommer til å bli gjennomført. Nå, ti år etterpå, vet vi at flere av de landene som var med i Kyoto ikke kommer til å innfri de forpliktelsene avtalen pålegger dem. Det skyldes for en stor del at kappløpet mot bunnen skaper forhold i disse landene som gjør at de ikke kan tillate seg den "luksus" å gjøre det Kyoto-avtalen krever at de skal gjøre. (Jf. Kapittel 11 der det gjøres rede for at mange land ikke kan tillate seg den "luksus" å føre en u-landsvennlig politikk.)

Oppsummering

Svake bremser på handelen mellom landene er en viktig medvirkende årsak til at den nåværende utviklingen ikke er bærekraftig. At de er svake, er nemlig en viktig medvirkende årsak til den sterke konkurransen mellom bedriftene, og derfor også til at

bedrifter som vil overleve vanligvis ikke kan ta miljøhensyn,

de enkelte lands myndigheter ikke stiller miljøkrav til sine bedrifter dersom ikke de samme kravene blir stilt til utenlandske bedrifter,

de internasjonale miljøavtalene ikke blir sterke nok til å holde forurensningene innenfor akseptable grenser,

de internasjonale miljøavtalene ikke blir respektert.

Vedlegg

Vedlegg 1 Kalle Moenes syn på kappløpet mot bunnen

En samtale mellom Kalle Moene og Lise Borchrevink

Innledning

I bøker, artikler og foredrag har jeg de siste årene hevdet følgende: De store dosene av frihandel og fri flyt av kapital i vårt nåværende økonomiske system, fører til at vi får det såkalte kappløpet mot bunnen. Dette er en viktig innvending mot systemet.

I en samtale i radioprogrammet *Sånn er livet* 2. september 2003 hevdet Kalle Moene at jeg tar feil i mitt syn på ”kappløpet”. Han begrunnet også hvorfor han mener jeg tar feil.

I dette notatet gir jeg først et referat av noe av det Moene sa i radioprogrammet. Deretter følger en omstendelig gjennomgang av forhold jeg mener taler for at Moene tar feil. Den er omstendelig fordi jeg mener at han reiser spørsmål som er viktige. Derfor ønsker jeg å unngå at debatten om dem forkludres på grunn av misforståelser som kan tenkes å oppstå hvis jeg uttrykker meg knapt.

Oppsummering av første del av samtalen

Moene sa bl.a. følgende:

Inntektsforskjellene er mye større i USA enn i Norge.
Hvis vi sammenligner den gjennomsnittlige inntekten for

de 10% av befolkningen som tjener best med den gjennomsnittlige inntekten for de 10% som tjener dårligst, finner vi dette: I USA tjener de 10 % rikeste fem ganger så mye som de 10 % fattigste , mens i Norge tjener de 10% rikeste ”bare” dobbelt så mye som de 10 % fattigste gjør.

Moene beskrev denne forskjellen ved å si at i Norge er lønnsforskjellene sterkt sammenpresset. Han sa videre:

Norge har generøse offentlige velferdsordninger, mens USA nesten ikke har offentlige velferdsordninger.

Dessuten sa han at ”de ordningene som har ført til forholdsvis jevn inntektsfordeling, og en velferdsstat i Norge” er under press.

Referat av siste del av samtalen

Kalle Moene:

Jeg tror den enkleste forklaringen på at disse ordningene settes under press, det er ikke de som framheves mest i media, i ”Dagsnytt 18” og hva det måtte være.

Lise Borchrevink:

Og hva er det som diskuteres der?

Det er som regel ting som har med internasjonal økonomi å gjøre, globalisering, det at små og åpne økonomier i verdenssamfunnet utsettes for et internasjonalt press som gjør at de må oppgi sine ambisjoner om likhet. Det tror jeg ikke er tilfelle. Tvert om er det sånn at det er de land i verden som har små åpne økonomier som de skandinaviske som er de mest egalitære, som er mest likhetsskapende i verden, og som har de mest generøse velferdsordninger, og slik har det vært i hele etterkrigstiden. I alle fall har det vært slik etter 1960. Det som

setter disse ordningene under press, er først og fremst at ordningene så å si er offer for systemets suksess. Lik rett til skole og utdanning, som er en viktig del av likheten, har skapt en middelklasse som selv begynner å bli misfornøyd med – som så å si er offer for - sammenpressingene. De ville under alternative ordninger gjort det bedre. De ville gjort det ved at de ville ha tjent langt mer enn gjennomsnittet under normale forhold, og derfor har de ikke den samme interessen som majoriteten av befolkningen normalt ville ha. De er mindre opptatte av generøse omfordelingssystemer, rett og slett fordi de ikke tjener like mye på det selv. Og selv om de tidligere har nytt godt av det fordi de har fått gratis utdanning, god sosialforsikring når de trengte det, - kanskje deres foreldre trengte det. Vi må huske at Skandinavia har den høyeste andelen i verden som er høyt utdannet. Det er det ene. Det andre er at disse opererer i stillinger i samfunnet, særlig i det private næringslivet, der det ikke er kollektive lønnsavtaler i det hele tatt, der det er individuelle lønnskontrakter. Disse gruppene trenger ikke i samme grad sosialforsikring, og sånn.

Hvem er det du snakker om? Er det ingeniører?

Du og jeg. Akademikere. Folk med lang utdanning trenger det ikke i samme grad som folk som f. eks er industriarbeider på et sted med ensidig arbeidsliv som virkelig er avhengig av den sosiale forsikringen, forsikringsordningene som arbeidsledighetstrygd innebærer.

Hvorfor er ikke vi så avhengige av det? Fordi vi kan få en annen jobb?

Ja, både fordi vi kan få en annen jobb, fordi vi har en større så å si lønnsevne både i næringslivet og delvis i offentlig sektor - en mye større trygghet i jobben enn mange av de andre vi har snakket om.

En sveiser som blir satt på porten i Rosenberg verft har ikke så store muligheter for å finne en annen jobb?

Mmm. Og spesielt i et område der det er et nokså ensidig næringsliv. Det vil innebære mye større omkostninger for vedkommende å flytte til et sted der han kan få en jobb som er minst like god som den gamle.

Jeg skjønner likevel ikke hvorfor skulle det at vi har fått flere akademikere i Norge, eller i Norden, hvorfor skulle det gjøre at vi får større forskjeller? Det har jo vært kjempstore forskjeller i land som ikke har så mange akademikere fra før?

Det er et interessant og fint spørsmål som inviterer til at jeg kan presisere det jeg mener. Disse gruppene gir ikke automatisk store lønnsforskjeller. Det som er poenget, er det at de er mindre fornøyd med de sentraliserte inntektsoppgjørene som ligger i bunnen på den skandinaviske fordelingsmodellen. Og derfor vil de ønske å bryte ut av dette og forhandle på egenhånd, for det er mye lettere for en liten gruppe å få økte lønnstillegg hvis det bare skal gjelde for dem. Men det er mye vanskeligere å få hvis det skal gjelde for en stor gruppe - la oss si en majoritet av lønnstakerne i Norge – som er tilfelle ved de sentraliserte lønnsoppgjørene. Når det er sagt, så er noe av dette fortjent. For de har virkelig vært presset sammen mye mer enn i andre land. Så noe av dette føles nok urettferdig - for å gå tilbake til det spørsmålet du begynte her- men av den motsatte grunn, de føler at de får for lite jamført med deres potensiale, eller det som de får i andre land.

Fritz Holte, som er sosialøkonom sånn som du, sier i "Sånn er livet", at han frykter at den norske ordningen vil ryke og fordi vi står overfor et sånt press fra andre land, og han kaller det "kappløpet mot bunnen". Han tar utgangspunkt i Tyskland der det da ble vedtatt en sånn pakke siste sommer som går ut på at man skal ha mindre arbeidsledighetstrygd, altså ha det i kortere i tid, skal over på sosialtrygd etter kort tid, det skal bli

lettere å si opp folk og da skal det vel også bli lettere å ansette folk, og dette er ting han mener vil spre seg til Norge. Ja, er ikke det litt sånn tegn i tiden? Først var det Blair i Storbritannia og så skal ting moderniseres, og da er det vel sånne utspill vi kan vente oss?

- Det er riktig at det er sånne tegn i tiden i mange land. Spørsmålet er om det er en politisk/administrativ mote eller om dette kommer av press, globaliseringens press, mot forskjellige land, - at en så å si ikke har noe valg, samme hva en måtte ønske. Der heller jeg nok mer i retning av at dette er en politisk/administrativ mote, jamført med at det er en nødvendig følge av at en har en internasjonalsert økonomi som en er integrert innenfor. Det synes ikke å være tilfelle at åpenhet overfor omverdenen skaper dette presset i seg selv. F. eks. har Norge og Sverige - som er små åpne økonomier -, de har hatt de mest sammenpressede lønnsforskjellene, den mest generøse velferdsstaten i hele etterkrigstiden. Og i hele etterkrigstiden har disse landene hatt en veldig høy grad av åpenhet overfor resten av verden. Og vi har ikke hatt noe press i den retningen som du indikerte, som du viste til at Fritz Holte hadde sagt.

Akkurat. Så det at vi har vært annerledes, er i selv i seg et bevis på at man må ikke gi etter for press - fordi det har vært press hele tiden?

Jeg vil i alle fall ta det som en indikasjon på at en ikke må, at det ikke er noen nødvendighet i denne sammenhengen. Det er tvert om sånn at det er de landene med den største åpenheten som har de minste lønnsforskjellene, som har de mest generøse velferdsstatene, og det må være noe i dette. Åpenhet, eksponering for den risikoen som det er i verdensøkonomien, skaper et politisk press for å ha gode forsikringsordninger, derigjennom sosialforsikringsordninger. Det har vist seg igjen og igjen at det er små land med stor utenrikshandel som av den grunn har hatt politiske partier som har fått politisk

oppslutning, nettopp fordi de har framhevet behovet for sosialforsikring. Så jeg tror at automatikken ikke er den du refererte fra Fritz Holte, men snarere tvert om: At åpenhet overfor andre land i seg selv kan virke til å skape mindre forskjeller mellom folk. Jeg tror jeg vil understreke dette at kapitalismen som økonomisk system, det er et veldig fleksibelt system. Det ser ut som USA har enorme lønnsforskjeller. De konkurrerer på akkurat de samme markedene som de norske kapitalistiske bedriftene gjør, som har små lønnsforskjeller, som har gode sosialforsikringer, som har et høyt skattenivå. Det ser ut som systemet tåler begge ekstremer, og det ser ut som det ikke er noen stor forskjell på vilkårene for å konkurrere. Det som disse som snakker om ”kappløpet mot bunnen” sier, er at Norge alltid vil tape.

Jeg tror at en har bevist det motsatte i mange tilfeller, at USA har et veldig ineffektivt system til å konkurrere effektivt på verdensmarkedet, både sammenlignet med land som Japan, og sammenlignet med land i Nord-Europa, som Skandinavia .

Kommentarer til Kalle Moene

”Økonomisk samkvem med utlandet” og ”bremser på det økonomiske samkvemmet med utlandet”

En viktig forskjell

Det er viktig å skille mellom ”et lands økonomiske samkvem med utlandet ”og ” bremsene på landets økonomiske samkvem med utlandet”.

Med *et lands økonomiske samkvem med utlandet* menes her ”landets utenrikshandel og kapitaloverføringene mellom dette landet og andre land”.

Dette er noen av bremsene på et lands økonomiske samkvem med utlandet:

Toll, importrestriksjoner eller andre former for bremsesom er skapt gjennom politiske beslutninger

Kostnadene ved å transportere varer

Mangelfulle kunnskaper om forholdene i andre land. Hvis en bedriftsleder vet lite eller ingenting om salgsmulighetene i andre land, og mulighetene for lønnsomme kapitalplasseringer i andre land, vil han finne det tryggest å holde seg til sitt eget.

Forholdet mellom at økonomier er åpne og kappløpet mot bunnen

Hvis jeg har forstått Kalle Moene rett, mener han noe i likhet med følgende:

Fritz Holte peker på at industrilandenes økonomier er mer åpne enn før. Han hevder at dette er den grunnleggende årsaken til at vi har fått et kappløp mot bunnen.

Dette er ikke riktig. Åpne økonomier fører ikke nødvendigvis til kappløp mot bunnen, noe som vises av følgende: I 1960- og 1970-årene var Norges økonomi svært åpen. Likevel klarte vi i denne perioden å fortsette oppbyggingen av vår velferdsstat.

Resonnementet holder ikke fordi uttrykket ”åpen økonomi” brukes i to ulike betydninger.

Når jeg snakker om økt åpenhet i industrilandene, sikter jeg til at bremsene på det økonomiske samkvemmet mellom dem er svakere enn før.

Når Moene sier at Norges økonomi var svært åpen i 1960- og 1970-årene, mener han så vidt jeg kan forstå følgende: Sett i

forhold til hvor mye vi produserte, var vår utenrikshandel høy i denne perioden.

Jeg ser ikke bort fra muligheten av at jeg kan ha misforstått Moene. Derfor vil jeg be han om å kommentere det som er sagt foran.

Bremsene er blitt svakere

En viktig medvirkende årsak til at vi har fått kappløpet mot bunnen, er at bremsene på industrilandenes økonomiske samkvem med hverandre er blitt betydelig svakere de siste tiårene. De er blitt svakere bl.a. fordi:

Siden 1940-årene har det vært et internasjonalt samarbeid for å avvikle tollsatser og importrestriksjoner.

Ny teknologi har ført til at transporten av varer og personer er blitt billigere, sammenlignet med prisene på de fleste varer og tjenester. Det har betydd mye. I noen sammenhenger har det betydd enda mer at transporten kan skje mye raskere enn før.

I næringslivet har kunnskapene om forholdene i andre land økt. En av årsakene til dette er at det er blitt raskere og billigere å reise til andre land. Det har ført til at tallet på forretningsreiser til utlandet har økt. En annen årsak er utviklingen av datateknikken. Den har gjort det mulig å sende informasjon meget raskt og meget billig fra ett land til et annet.

Et eksempel: Tyskland våren 2003

Debatten i forrige avsnitt var generell. Kapittel 5 er det gjort rede for noe som nylig har hendt i Tyskland, Les avsnittene "Schrøders plan", "Hvorfor" og "Kappløpet" i det kapitlet før du fortsetter med lesingen av dette vedlegget.

En politisk/administrativ mote?

Kalle Moene pekte i *Sånn er livet* på at i mange land er det en tendens til at velferdsordninger svekkes. Han sa dette om årsaken til tendensen:

Spørsmålet er om det er en politisk/administrativ mote eller om dette kommer av press, globaliseringens press mot forskjellige land, at en så å si ikke har noe valg, samme hva en måtte ønske. Der heller jeg nok mer i retning av at dette er en politisk/administrativ mote, jamført med at det er en nødvendig følge av at en har en internasjonalt økonomi som en er integrert innenfor.

Jeg vil be Moene forklare begrepet ”politisk/administrativ mote”. Så lenge det begrepet ikke er forklart, er jeg nemlig ikke sikker på hva han mener.

Jeg vil også be han kommentere denne beskrivelsen - som jeg ikke tror på – som et forsøk på å få fram et par poenger som er viktige hvis de er riktige:

Schröder kan bekjempe arbeidsløsheten på en effektiv måte uten å svekke velferdsordningene. Han kan gjøre det ved å fravike en politisk/administrativ mote.

Når Schröder valgte å svekke velferdsordningene skyldtes det at verken han eller de økonomene som var hans rådgivere var klar over at det var mulig å bekjempe ledigheten ved å fravike en politisk/administrativ mote.

Min oppfatning om årsakene til kappløpet mot bunnen

Kappløpet mot bunnen skyldes ført og fremst følgende:

Bremsene på handel og kapitaloverføringer er svake. Det fører til at det blir viktig å unngå dårlig konkurranseevne.

Internasjonale regler som gjelder for bremsene, hindrer et land i å ta i bruk mange av de virkemidlene som tidligere kunne brukes til å bekjempe problemer som skyldtes dårlig konkurranseevne .

Denne oppfatningen bygger bl. a. på det som hendte i Tyskland våren 2003.

Vi har nå et kappløp mot bunnen selv om – sett i forhold til størrelsen på den innenlandske produksjonen – de fleste industrilands utenrikshandel er mindre enn Norges var i 1960-årene.

Årsakssammenhenger bak utviklingen i Norge i årene 1950-1990

I løpet av perioden 1950- 1990 ble inntektene jevnere fordelt og velferdsstaten videreutviklet.

Kalle Moene og jeg har ulike oppfatninger om hvorfor dette skjedde.

Kalle Moenes oppfatning

Hvis jeg har forstått Moene rett, mener han at en viktig årsak til det om skjedde var at Norge hadde stor utenrikshandel. Han sier nemlig:

”Det er tvert om sånn at det er de landene med den største åpenheten som har de minste lønnsforskjellene, som har de generøse velferdsstatene, og det må være noe i dette.” (Min understreking FCH)

Han sier ikke noe om hvorfor stor utenrikshandel fører til små inntektsforskjeller. Men han har en teori om hvorfor stor utenrikshandel fører til generøse velferdsordninger. Her er den;

”Åpenhet, eksponering for den risiko som det er i verdensøkonomien skaper et politisk press for å ha gode forsikringsordninger, derigjennom sosialforsikringsordninger. Det har vist seg igjen og igjen at det er små land med stor utenrikshandel som av den grunn har hatt politiske partier som har fått politisk oppslutning nettopp fordi de har framhevet behovet for sosialforsikring.” (Min understreking . FCH)

Min oppfatning

I motsetning til Kalle Moene mener jeg at vi i perioden 1960-1990 fikk jevnere inntektsfordeling og bedre velferdsordninger av årsaker som har lite å gjøre med størrelsen på utenriks-handelen. Her er en skisse av noe av det jeg mener:

Vi fikk en jevnere inntektsfordeling bl.a. som følge av to forhold . Det ene er at i store deler av perioden ble lønningene sterkt påvirket av forhandlinger mellom LO og Norsk Arbeidsgiverforening. Det andre er at det var et mål for LO å prøve å sørge for at de med lavest lønn ikke ble hengende etter i utviklingen. Ingen av disse forholdene var sterkt knyttet til at vi handlet mye med utlandet.

Det var hovedsakelig to grunner til at vi fikk bedre velferdsordninger. Den ene er at mange mente at samfunnet burde sørge for en akseptabel levestandard for dem som av ulike grunner hadde behov for hjelp. Den andre er at mange ønsket seg et ”sikkerhetsnett” de kunne ha nytte av når de ble gamle og hvis de ble rammet av sykdom eller ulykker.

Jeg kan ikke huske at det i diskusjonene om ønskeligheten av et sikkerhetsnett ble snakket om at vi

nordmenn hadde et særlig behov for et slikt nett fordi Norge hadde stor utenrikshandel, og jeg er nokså sikker på at dette ikke var noe sentralt element i de diskusjonene.

Er Norge blitt presset til å delta i kappløpet mot bunnen?

I hvert fall de siste tre årene er det ofte blitt sagt at for å få akseptable forhold i Norge må følgende krav oppfylles:

Våre bedrifter må gis like gode rammebetingelser som sine utenlandske konkurrenter.

Bl.a. var dette kravet et viktig tema i *NOU 2000:21 En strategi for sysselsetting og verdiskaping* som er en utredning fra det såkalte Holdenutvalget.

Kravet innebærer følgende:

Sett at vi har hatt forhold der rammebetingelsene er noenlunde like gode for norske og utenlandske bedrifter. Så blir rammebetingelsene forbedret for en del av de utenlandske bedriftene våre bedrifter konkurrerer med. I så fall må også rammebetingelsene for våre bedrifter bli forbedret. Hvis for eksempel arbeidsmarkedet i andre land er blitt mer fleksibelt ved at det er blitt lettere å si opp folk, må det samme skje hos oss.

Dette kan beskrives slik:

Norge har ikke noe valg. Vi presses til å delta i kappløpet mot bunnen.

La meg også nevne at 6. januar 2002 sa utenriksminister Jan Petersen:

”For at Norge skal kunne konkurrere - - - må våre rammebetingelser ikke bare være like gode som i andre land, men helst litt bedre. - - vi må akseptere resultatene av skjerpet konkurranse.”

Hvis jeg har forstått Moene rett, bruker han uttrykket ”hele etterkrigstiden” på en slik måte at årene 2000–2003 er en del av etterkrigstiden. Dersom dette er riktig, er det overraskende at han sier følgende:

”I hele etterkrigstiden, har disse landene (dvs. Norge og Sverige) hatt en veldig høy grad av åpenhet overfor resten av verden. Og vi har ikke hatt noe press i den retningen som du viste til at Fritz Holte hadde” (Min understrekning. FCH)

Tjener middelklassen for lite?

Jeg har ingen vanskeligheter med å skjønne at noen i middelklassen føler seg urettferdig behandlet fordi de tjener mindre enn de ville ha gjort uten sentraliserte inntektsoppgjør, og mindre enn de ville ha fått for tilsvarende arbeid i andre land. Men hva mener Kalle Moene? Han sier at middelklassen:

”er mindre fornøyde med de sentraliserte inntektsoppgjørene som ligger i bunnen på den skandinaviske fordelingsmodellen. Og derfor vil de ønske å bryte ut av dette og forhandle på egen hånd, for det er mye lettere for en liten gruppe å få økte lønns tillegg som bare skal gjelde for dem. - - Når det er sagt, så er noe av dette fortjent. For de har virkelig vært presset sammen mye mer enn i andre land. (Min understrekning. FCH)

Jeg er i tvil om setningen ”noe av dette er fortjent” betyr at Kalle Moene mener at middelklassen er urettferdig behandlet.

Hvis han mener dette, er jeg uenig med han. Her er et eksempel som viser hvorfor jeg er uenig:

Jeg tenker meg en mann jeg kaller Flinkmann. Han er direktør i en stor bedrift, og han er flink til å treffe beslutninger som gjør produksjonen effektiv. Han er så flink at dersom han lar seg pensjonere, kommer både bedriftens inntekt og den samlede inntekten i landet til å bli to millioner kroner per år lavere enn om han fortsetter. Fordi han er så verdifull for bedriften, får han da også to millioner kroner per år i lønn.

Én mulig oppfatning er at Flinkmann skaper verdier for to millioner kroner per år, og at hans inntekt derfor bør være to millioner per år. La oss imidlertid et øyeblikk forestille oss at Flinkmann måtte bo alene på en øde øy. I så fall ville han sikkert ikke klare å oppnå en levestandard som svarer til den han kan få i et moderne samfunn med en inntekt på to millioner kroner per år. Kanskje ville han ikke engang klare å skaffe nok mat og klær til å overleve.

Med utgangspunkt i hva Flinkmann kan klare på egen hånd, kan det argumenteres slik: Inntektstillegget på to millioner kroner per år er ikke skapt av Flinkmann alene, men er et resultat av et samspill mellom han og de øvrige samfunnsmedlemmene. Det er derfor ikke urimelig om hans inntekt reduseres ved at han må betale i skatt en stor del av de inntektene han mottar i lønn.

Det kan argumenteres på tilsvarende måte i tilknytning til dem som tilhører den middelklassen Kalle Moene snakker om. De verdiane de skaper, skaper de i samspill med mange andre; med de vanskelighetene dette fører til for å kunne hevde at “så

og så store verdier har de skapt”, og derfor har krav på å få en større inntekt.

Vi kan spørre om den inntektsfordelingen vi har i dag, er så jevn at den vil bli mer rettferdig hvis den ble skjevere. Det svaret ”det norske samfunnet” gir på dette spørsmålet, bør etter min mening verken avgjøres av hvordan inntektene fordeles i andre land, eller av hvordan de antakelig ville ha blitt fordelt dersom vi ikke hadde hatt sentraliserte inntektsoppgjør.

Oversikt over de spørsmålene jeg har stilt til Kalle Moene

Mener du med ”en åpen økonomi” ”en økonomi som har mye økonomisk samkvem med utlandet”?

Har du vært oppmerksom på at jeg og en del andre med ”en åpen økonomi” vanligvis mener ”en økonomi som har svake bremses på det økonomiske samkvemmet med utlandet”?

Hva mener du med ”en politisk/administrativ mote”?

Hadde Schröder et valg i vår? Kunne han ha valgt å bekjempe arbeidsløsheten i Tyskland ved å fravike en politisk/administrativ mote, og på den måten ha unngått å utfordre store deler av sitt parti?

Sett at Schröder hadde et valg, og at han hadde valgt å fravike en politisk administrativ mote. Hva skulle han i så fall ha gjort?

Hvorfor mener du at land med åpne økonomier får sammenpressede inntektsfordelinger?

Er du enig i at i dag spiller denne ideen en betydelig rolle for norsk økonomisk politikk: ”Norske bedrifter som konkurrerer med utenlandske bedrifter må gis like gode rammevilkår som sine utenlandske konkurrenter”?

Mener du at det er noe i påstanden om at den norske middelklassen får for liten andel av de samlede inntektene i Norge? Hvis svaret er ja, hvordan begrunner du da dette svaret?

Vedlegg 2 Likevektsledigheten

Teorien om likevektsledigheten

Samlet etterspørsel og arbeidsløshet

Samlet etterspørsel i et samfunn vil i det følgende si ”summen av all etterspørsel etter varer og tjenester som produseres i dette samfunnet ”.

Under ellers like vilkår gjelder dette:

Jo større samlet etterspørselen er, desto flere må sysselsettes hvis det skal produseres nok til å dekke etterspørselen. Derfor er det færre ledige jo større samlet etterspørsel det er.

Teorier om etterspørsel og prisutvikling

Her er noen teorier som aksepteres av mange økonomer og politikere:

Hvis etterspørselen etter et produkt er større enn tilbudet, fører markedskrefter - dvs. samspillet mellom etterspørsel og tilbud - til at prisen på det øker stadig raskere. Disse kreftene er sterkere jo større etterspørselsoverskuddet er.

Hvis etterspørselen etter et produkt er mindre enn tilbudet, fører markedskrefter til at prisen på det faller stadig raskere. Kreftene er sterkere jo større etterspørselsunderskuddet er.

Stor samlet etterspørsel skaper mange og store etterspørselsoverskudd, og få og små

etterspørselsunderskudd. Under slike forhold er ”de markedskreftene som trekker i retning av at prisnivået stiger stadig raskere” sterkere enn de markedskreftene som trekker i motsatt retning. Derfor øker prisnivået stadig raskere når samlet etterspørsel er stor.

Av tilsvarende grunner følger at lav samlet etterspørsel fører til at prisnivået faller stadig raskere.

Likevektsledigheten

Hvis vi bygger på de teoriene som er skissert foran, kan vi slutte følgende:

Når det er lite arbeidsløshet øker prisnivået stadig raskere. Når det er mye arbeidsløshet faller prisnivået stadig raskere.

Teorien om likevektsledigheten går ut på følgende:

Det fins én og bare én størrelse på arbeidsløsheten som verken er så liten at prisnivået stiger stadig raskere, eller så stor at prisnivået faller stadig raskere. Størrelsen kalles *likevektsledigheten*.

Navnet ”likevektsledigheten” skyldes at det dreier seg om en ledighet der det er likevekt mellom de kreftene som trekker i retning av stadig økende prisnivå, og de kreftene som trekker i retning av stadig fallende prisnivå.

Hvis ikke noe annet blir sagt, beskjeftiger jeg meg i dette vedlegget med Industrisamfunnet, dvs. med et samfunn som består av alle industriland. Det innebærer at i dette vedlegget menes med ”likevektsledigheten” den størrelsen som på i kapittel 6 ble kalt ”nivået for samlet arbeidsløshet i industrilandene”.

Bør teorien om likevektsledigheten erstattes med en annen teori ?

Så langt jeg kan bedømme, kan teorien om sammenhengen mellom arbeidsløshet og prisutvikling forbedres ved å erstatte teorien om likevektsledigheten med en annen teori som er litt mer komplisert. (Mer om dette på s. 183-194 i ”En annen verden er mulig” (Holte 2002)).

Den andre teorien innebærer følgende: Det fins flere nivåer for samlet etterspørsel som kan føre til at prisene øker med konstant fart. Når samlet etterspørsel ligger innenfor visse grenser, vil endringer i den føre til at vi går over fra ett nivå til et annet nivå. Farten vil være lav – kanskje lavere enn 1 prosent per år – når det er dårlige konjunkturer. Den vil være høyere hvis det er gode konjunkturer, dvs hvis samlet etterspørsel er høy. - Dette stemmer bedre med de faktiske forhold enn den beskrivelsen som teorien om likevektsledigheten gir.

De poengene det pekes på i det følgende, vil imidlertid ikke påvirkes av om en bruker teorien om likevektsledigheten i stedet for den andre teorien. Jeg skal derfor bruke teorien om likevektsledigheten fordi den er mest utbredt, og fordi framstillingen blir enklest da.

Forhold som trekker i retning av at arbeidsløsheten blir forskjellig fra likevektsledigheten

Med et *økonomisk sjokk* mener økonomene ”noe som raskt fører til en merkbar endring i den økonomiske tilpasningen”.

Økonomiske sjokk trekker i retning av at den arbeidsløsheten vi får, vanligvis er forskjellig fra likevektsledigheten.

Gode konjunkturer trekker i retning av at arbeidsløsheten blir lavere enn likevektsledigheten, mens dårlige konjunkturer trekker i motsatt retning.

Utjevningsmekanismer

Her er en økonomisk teori som aksepteres av de fleste økonomer:

Sett at arbeidsløsheten blir forskjellig fra likevektsledigheten. I så fall aktiveres ”økonomiske mekanismer” som trekker i retning av at arbeidsløsheten nærmer seg likevektsledigheten. Dersom det tilstrekkelig lenge ikke skjer noe som trekker i retning av det motsatte, fører disse mekanismene til at arbeidsløsheten blir lik likevektsledigheten.

Dette er kanskje den sterkeste utjevningsmekanismen i Industrisamfunnet:

Verken USAs eller EUs sentralbank ønsker at prisene skal stige stadig raskere. Hvis arbeidsløsheten er så lav at dette skjer, kommer disse bankene til å føre en rentepolitikk som resulterer i lavere etterspørsel og derfor også mer arbeidsløshet.

Hvorfor er det en likevektsledighet?

Det fins mange forhold som medvirker til at vi får arbeidsløshet. I dette avsnittet skal jeg peke på to av dem.

La oss i første omgang tenke oss at vi har å gjøre med et samfunn der samlet etterspørsel etter produkter hele tiden er

minst like stor som samlet tilbud av produkter, og der det går lang tid mellom hver gang produksjonsteknikken blir endret.

På et visst tidspunkt er det stabile forhold og full sysselsetting i dette samfunnet. Så tar en del bedrifter i bruk en nyutviklet teknikk som reduserer den arbeidsinnsatsen som trengs for å produsere en enhet av en bestemt vare. Det fører til dårligere konkurranseevne for de bedriftene som av en eller annen grunn ikke vil eller kan gå over til den nye teknikken. Antakelig vil innføringen av den nye teknikken sette i gang en tilpasning som består av to ledd.

En del arbeidsplasser blir avvirket fordi produksjonen blir redusert i bedrifter som har fått konkurranseevnen svekket. Vi kan også få tap av arbeidsplasser i bedrifter som tar i bruk den nye teknikken selv om disse bedriftene øker produksjonen. At de bruker mindre arbeid per produktenhet kan bety mer for sysselsettingen enn at produksjonen øker.

De som er blitt arbeidsløse fordi arbeidsplasser er gått tapt, finner nye arbeidsplasser ved hjelp av to tilpasningsmekanismer. En av dem er at noen av dem som er blitt ledige, omskolerer seg til andre yrker. Den andre tilpasningsmekanismen består i at vi får et fall i lønnsatsene for de typene av arbeid som er blitt rammet av endringene i produksjonsteknikken. Lavere lønnsatser fører til flere arbeidsplasser for folk som kan utføre slikt arbeid.

Tilpasningen tar tid, og mens den pågår er den bare halvveis gjennomført. Med det menes at det bare er det første leddet i tilpasningsmekanismen som er gjennomført, det som består i at en del mennesker mister jobbene sine som følge av tilpasningen. Den halve gjennomføringen skaper arbeidsløshet, men den er bare midlertidig. De to tilpasningsmekanismene

fører nemlig til at etter en tid er alle som ønsker å arbeide, igjen i arbeid.

Drøftingene foran gjelder et samfunn der produksjonsteknikken endres sjelden. I Industrisamfunnet endres teknikken så ofte og tilpasningene tar så lang tid at før vi er ferdige med tilpasningen etter én endring i teknikken, har det funnet sted andre endringer som krever tilpasninger. Derfor har vi i Industrisamfunnet til en hver tid halvveis gjennomførte tilpasninger som skaper arbeidsløshet. Vi har følgelig en midlertidig arbeidsløshet som i en viss forstand er permanent. Den vil nemlig vare ved så lenge produksjonsteknikken endrer seg raskt.

Likevektsledigheten er blitt høyere

I Industrisamfunnet har produksjonsteknikken endret seg stadig raskere de siste tiårene. Det har økt mengden av halvveis gjennomførte tilpasninger; noe som har bidratt til at likevektsledigheten er blitt høyere.

Likevektsledigheten har også økt som følge av et forhold som har gjort seg gjeldende i mange av industrilandene, og som jeg skal gjøre rede for ved å se på Norge.

Inntil et godt stykke inn i det tjuende århundre var grunnskolen den eneste skolen ”de fleste av dem som arbeidet her i landet” hadde gått på. Mange av dem hadde vokst opp på gårdsbruk. Der hadde de skaffet seg fysisk styrke og praktiske ferdigheter som kunne komme til nytte i mange typer av arbeid.

En rekke av de jobbene som fantes den gang, krevde ikke skolegang utover grunnskolen. Mange av mennene kunne, i alle fall etter litt opplæring på arbeidsplassen, gjøre god nytte for seg både som sjøfolk, i fiske og skogbruk, på bygg og anlegg og i mange industribransjer. På tilsvarende måte kunne

et flertall av kvinnene fyller en stor del av de jobbene som den gang ble tilbudt kvinner.

Dersom det fantes sysselsettingsmuligheter i andre bransjer, ble det vanligvis ikke noe stort behov for omskolering hvis arbeidsplasser gikk tapt i visse bransjer. Derfor var det lite arbeidsløshet som skyldtes halvveis fullførte tilpasninger etter endringer i produksjonsteknikken.

I dag krever en større andel av jobbene mer utdanning enn grunnskolen. Det bidrar til at det blir flere halvveis gjennomførte tilpasninger, og derfor også høyere likevektsledighet.

Likevektsledigheten kommer neppe til å bli lavere i årene framover

Det vil være et bidrag til lavere likevektsledighet i Industrisamfunnet i årene framover hvis produksjonsteknikken kommer til å endre seg saktere enn den gjør i dag. Det virker imidlertid meget usannsynlig at dette kommer til å skje. Både

kampen om konkurranseevnen

og

at mange bedrifter har kommet til å ha stadig større ressurser de kan bruke til å forbedre produksjonsteknikken og utvikle nye produkter,

vil antakelig føre at teknikken kommer til å endre seg stadig raskere. Dette trekker i retning av at likevektsledigheten kommer til å øke.

Det vil bidra til lavere likevektsledighet i Industrisamfunnet hvis vi får en reversering av den utviklingen som har bestått i at ”andelen av jobber som krever utdanning etter grunnskolen”

har økt. Men så langt jeg kan bedømme er det lite sannsynlig at vi får en slik reversering.

Hva som kommer til å skje med likevektsledigheten avhenger også av en rekke andre forhold enn dem jeg har pekt på foran. Noen av dem er jeg oppmerksom på. Blant disse er det etter min mening ingen som trekker så sterkt i retning av lav likevektsledighet at de utlikner den tendensen til høy likevektsledighet som rask endring i produksjonsteknikken skaper.

Jeg konkluderer derfor slik:

Det er lite sannsynlig at Industrisamfunnets likevektsledighet i årene framover kommer til å bli lavere enn nå, og det er usannsynlig at den kommer til å bli betydelig lavere.

Industrisamfunnets likevektsledighet kommer antakelig til å bli høyere enn nå.

Vedlegg 3 Teorien om samme utvikling i alle land

Teorien

En teori går ut på følgende:

Utviklingen vil i grove trekk være den samme i alle land. U-landene er kommet kortere i denne utviklingen enn industrilandene. Dette er den viktigste grunnen til at det i dag er store forskjeller mellom disse to gruppene av land. – Med andre ord: Teorien går ut på at u-land og industriland ”går i samme løypa”, og at u-landene ligger et stykke bak industrilandene.

I sin versjon av denne teorien gjør W. W. Rostow bruk av en sammenligning med det som skjer når et fly starter. Til å begynne med har flyet så lav fart at det holder seg på jorda, men etter et visst tidspunkt blir farten så stor at flyet letter. Rostow mener at også et hvert land før eller senere vil lette i den forstand at det kommer inn i en fase der landet blir industrialisert og får raskt stigende produksjon.

I tiden før den industrielle revolusjon var det mye sult og fattigdom i Europa. Noen av dem som mener at utviklingen i grove trekk vil være den samme over alt, hevder at de europeiske landene den gang befant seg i utviklingsfasen som u-landene er inne i nå.

Slik jeg oppfatter Regjeringens hovedbegrunnelse for at markedsøkonomi vil bidra sterkt til at u-landene kan komme ut av fattigdommen, bygger den på teorien om samme utvikling i alle land.

Innvendinger mot teorien

Mange er uenige både i teorien om den samme utviklingen i alle land, og i at dagens forhold i u-landene svarer til forholdene i de europeiske landene like før disse landene ble industrialisert. Det begrunner de bl. a. slik:

Før Europa ble industrialisert, utgjorde handelen mellom landene en liten del av den samlede produksjonen i landene. Næringslivet i det enkelte land produserte hovedsakelig varer og tjenester som ble brukt innenlands.

Industrialiseringen startet i England og spredte seg etter hvert til andre europeiske land. Bortsett fra foregangslandet England begynte industrialiseringen av et land med at man kopierte produksjonsteknikk som allerede var i bruk i utlandet. Den teknikken man brukte, var nokså enkel. Det varte derfor ikke lenge før stadig flere europeiske land selv klarte å lage i hvert fall en del av de maskinene de hadde bruk for.

Til å begynne med var produksjonen mindre effektiv i et nytt industriland enn i land med lengre industriell erfaring. Men transportkostnadene var mye høyere enn de er i dag. Dette bidro til at landets egne bedrifter kunne konkurrere med utlendingene på det innenlandske markedet. Dessuten var det mange regjeringer som gjennom såkalt proteksjonisme – dvs. ved hjelp av toll og importrestriksjoner - en tid skjermet innenlandske markeder mot utenlandsk konkurranse.

”Hovedsakelig produksjon for innenlands forbruk”, ”forutsetninger for å kunne lage de maskinene som ble brukt i datidens industri”, og ”beskyttelse gjennom høye transportkostnader og proteksjonisme” er viktige forhold ved situasjonen i de europeiske landene i perioden like

før disse landene ble industrialisert og i en del år etter at de ble industrialisert. Ingen av disse trekkene finner vi i u-landene i dag. Langt på vei er næringslivet i u-landene tilpasset industrilandenes behov. Moderne industrimaskiner er kompliserte, og u-landene mangler i alle fall foreløpig forutsetninger for å kunne kopiere dem. Transportmidlene har gjennomgått en rivende utvikling, og transportkostnadene representerer i dag vanligvis ikke noen effektiv beskyttelse mot utenlandsk konkurranse. De fleste u-land er medlem av WTO (verdens handelsorganisasjon), og det fører til sterke begrensninger på deres muligheter for å bruke toll og importrestriksjoner.

Det fins altså store forskjeller mellom den situasjonen u-landene befinner seg i dag, og den situasjonen de europeiske landene befant seg i før og like etter at de ble industrialisert. Forskjellene er så store at det er galt å si at de forholdene man har i u-landene i dag, i grove trekk svarer til dem vi den gang hadde i Europa.

Sammenligninger med andre perioder i de europeiske landene viser at heller ikke på noe annet tidspunkt har disse landene vært i den situasjonen u-landene er i nå. Følgelig kan det ikke være slik at u-land og industriland ”går i samme løypa”.

Min konklusjon

La oss anta at vi aksepterer beskrivelsen i forrige avsnitt av forskjeller mellom industrilandene og u-landene.

La oss også anta at vi aksepterer teorien om at frihandel og fri flyt av kapital bidrog sterkt til den utviklingen som førte til at industrilandene kom ut av fattigdommen, Jeg mener:

Vi kan ikke på grunnlag av dette slutte at markedsøkonomi i u-landene vil bidra sterkt til at u-landene kommer ut av fattigdommen.

Forskjellene i henholdsvis industrilandenes og u-landenes utvikling gjør at det ikke er grunnlag for å trekke en slik slutning.

Kommentarer til konklusjonen

For å prøve å unngå at konklusjonen skal føre til misforståelser, vil jeg peke på følgende:

Et land kan handle med andre land også uten å ha frihandel, og kan få tilført kapital fra andre land også uten at det er fri flyt av kapital.

Jeg mener både at ”for at et fattig u-land skal å komme ut av fattigdommen må landet ha en betydelig utenrikshandel” og at ”et fattig u-land kan komme ut av fattigdommen mye raskere hvis det får betydelige tilførsler av kapital fra andre land”.

Men å mene dette forhindrer ikke at jeg også kan mene – og mener- at de færreste u-land vil være tjent med å bli med i en verdensomspennende markedsøkonomi der det er frihandel og fri flyt av kapital over landegrensene.

Vedlegg 4 Mer om bærekraftig utvikling

Innledning

Med en bærekraftig utvikling menes i dette heftet

en utvikling der vi dekker våre behov på måter som gjør det mulig for senere generasjoner å dekke sine behov like godt som vi dekker våre.

Av målet om en bærekraftig utvikling kan vi avlede disse målene:

Vi må holde forurensningene innenfor akseptable grenser.

Vi må bruke naturressursene på en forsvarlig måte .

Vi må bevare det biologiske mangfoldet, dvs. bevare de plante- og dyreartene som fins i dag.

I dette heftet nøyer jeg meg med å drøfte målet om å holde forurensningene innenfor akseptable grenser. For å gjøre drøftingene i dette vedlegget mer sammenhengende, skal jeg i noen avsnitt gjenta ting som ble sagt i kapitlene 13 og 14.

Produksjon og forurensing

Når jeg i det følgende sier at det ikke er noe endring i **hva** som produseres, mener jeg at produktmengdene endres med samme prosent for alle varer og tjenester. Når jeg snakker om **hvordan** det produseres, sikter jeg til hvilke produksjonsmetoder som brukes.

Sett at den produksjonsveksten vi må regne med, skjer uten endring i **hva** og **hvordan** det produseres. Da vil

forurensningene øke like raskt som produksjonen. De aller fleste økologene mener imidlertid at forurensningene fra industrilandene må bli mindre enn de er i dag hvis utviklingen skal bli bærekraftig. Da må det skje endringer i **hva** vi produserer eller i **hvordan** vi produserer. Hvis produksjonen fortsetter å øke - noe vi må regne med hvis vi beholder det nåværende økonomiske systemet – vil kravene til disse endringen bli sterkere jo lenger fram i tiden vi kommer. Om noen år kan forurensningene bare være halvparten av det de vil være hvis **hva** og **hvordan** ikke endres. Noe senere kan de bare være fjerdeparten, og enda senere bare åttendeparten.

Vi vil få noe endring i **hva** og **hvordan** fordi produsentene kommer til å utvikle nye produkter og nye produksjonsmetoder. En del av disse endringene bidrar til å redusere forurensningene. Men utviklingen av de fleste nye produkter og produksjonsmetoder har som mål å øke bedriftenes fortjeneste. Derfor er det usannsynlig at utviklingen av nye produkter og ny teknikk vil få en "bivirkning" som består i at den sørger for en stor del av den reduksjonen i forurensningene vi må ha for at utviklingen skal bli bærekraftig.

Vi kan oppnå noen forurensningsreducerende endringer hvis produsentene og forbrukerne blir mer miljøbevisste. Men erfaringene tyder på at en betydelig andel av befolkningen ikke kommer til å ta hensyn til oppfordringer om å være mer miljøbevisste, ofte med den begrunnelsen at det betyr lite hva de gjør.

Drøftingene viser at det hovedsakelig må være myndighetenes oppgave å sørge for at **hva** og **hvordan** endres slik at utviklingen blir bærbar. Drøftingene viser også at hvis produksjonen forsetter å vokse, slik den uten tvil kommer til å gjøre under det nåværende økonomiske systemet, vil denne oppgaven bli vanskeligere jo lenger fram i tiden vi kommer.

Mange typer av forurensninger

Konklusjonene om at det vil bli vanskeligere for myndighetene å holde forurensningene innenfor akseptable grenser forsterkes av at det er mange typer forurensninger.

Drivhuseffekten, nedbrytning av ozonlaget, utslipp av bly og andre giftige metaller er forurensningsproblemer mange har vært og er opptatte av. De fleste av disse problemene vil vi neppe bli kvitt i overskuelig framtid.

Det er grunn til å tro at nye produkter og ny produksjonsteknikk vil føre til at vi får nye typer forurensningsproblemer.

En annen sak er at vi i dag er kommet et godt stykke på vei til å løse visse forurensningsproblemer som var alvorlige for noen år siden.

Det er også et viktig poeng at mens noen forurensningsproblemer er forholdsvis lette å løse, fins det andre som det er mye vanskeligere å løse. Her følger litt om det.

Hovedartikkelen i Encyclopedia Britannicas årbok for 1990 er skrevet av Konrad von Moltke og heter *Globalt miljø – en stresset planet*. (Denne artikkelen er valgt her fordi Encyclopedia Britannica regnes for å være en pålitelig kilde.)

Her er noe av det von Molte skriver om luftforurensningene:

”De første suksessene med kontroll av luftforurensninger ble oppnådd ved å fjerne støvpartikler. Teknikken som ble brukt, er forholdsvis enkel og omfatter forandringer i brensel og installasjon av utstyr for støvkontroll. - - . De synlige virkningene når en fjerner støvpartikler er særlig dramatiske, storbyer plaget av smog og dis kan bli forandret i løpet av kort tid.

Etter hvert er en blitt opptatt av å fjerne mindre partikler (aerosoler) - - Det er vanlig at slike partikler blir transportmidler for en rekke giftige stoffer som kan finne veien til lungene.

En har hatt vanskeligheter med forurensninger som ikke er blitt sluppet ut direkte, men som blir laget gjennom reaksjoner i atmosfæren. Slike sekundære forurensninger er vanskelige å kontrollere. - - - Dette skiftet fra forholdsvis enkle fenomener til stadig mer innviklede fenomener er karakteristisk for miljøpolitikken i 1990-årene.”

Etter å ha drøftet ikke bare luftforurensningene men også andre hovedtyper av forurensninger konkluderer von Moltke slik:

”Sannheten er at de tidligere politiske suksesser er blitt vunnet på områder som er forholdsvis enkle å håndtere. - - Mye er blitt gjort, men enda mer må gjøres. På mange måter er de lette løsningene blitt utnyttet, og de neste skrittene må nødvendigvis føre til mer grunnleggende endringer i samfunnet .”

Jeg har ikke forutsetninger for å kunne bedømme om tiden har løpt fra det von Moltke sa i 1990 om luftforurensninger. Men jeg føler meg sikker på at han har rett i følgende:

Vi har klart å løse visse enkle forurensingsproblemer. Men vi kan ikke av dette slutte at vi kan klare å løse alle forurensingsproblemer.

Om forfatteren

Fritz C. Holte (f.1925) var fra 1954 til 1990 først dosent og senere professor i sosialøkonomi ved Norges Landbrukshøyskole. I samme periode var han medlem av flere offentlige utvalg, hadde oppdrag for Finans-departementet og var gjesteforeleser i Sverige og USA.

Mange kjenner ham som forfatter av lærebøker i sosialøkonomi og debattbøker.

I hans siste bok "En annen verden er mulig - Et alternativ til internasjonal markedsliberalisme" (ISBN 82-996486-0-2) skisseres både et alternativt system for organiseringen av Norges utenriksøkonomi, og et alternativt system for organiseringen av handelen og kapitaloverføringen mellom industrilandene. Boken er et innlegg i debatten om globalisering. I boken drøfter Holte hvorfor vi med den nåværende økonomiske systemet får massearbeidsledighet, et brutalt arbeidsliv for mange, skjev fordeling, forvitring av velferdsstaten, utvikling som ikke er økologisk bærbar, økonomiske kriser og en utbredt følelse av avmakt. Disse spørsmålene blir også drøftet på Holtes nettside www.fritzholve.com.

I forbindelse med valgkampen 2003 ga Holte ut heftet "Løftene kan ikke innfris - Betragtninger foran valgkampen 2003" (ISBN 82 - 996486-1-0).

I oktober 2003 har Holte gitt ut to hefter:

Må vi ha høy arbeidsledighet? Kommentarer til debatten om Statsbudsjettet for 2004 (ISBN 82-996486-3-7).

Spørsmålene som ikke ble stilt. Kommentar til Globaliseringsmeldingen (ISBN 82-996486-4-5)

